

Kancewicz, Jan

Lenin w nauce historycznej Polski Ludowej (1944-1968/1969)

Przegląd Historyczny 61/1, 82-94

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

JAN KANCEWICZ

Lenin w nauce historycznej Polski Ludowej (1944—1968/1969)

Artykuł niniejszy stanowi przegląd prac historyków Polski Ludowej poświęconych Leninowi. Omówiono prace naukowe specjalnie poświęcone przywódcy ruchu komunistycznego; z prac popularno-naukowych tylko te, które sygnalizowały ważne problemy — opracowane naukowo i udostępnione później. Odnosnie do prac nie poświęconych ściśle Leninowi, ale uwzględniających jego ideologię, politykę oraz wytyczne metodologiczne, staraliśmy się uwzględnić te jedynie, które w bardziej bezpośredni sposób dotyczą jego osoby.

Omówienie dotyczy polskich publikacji dzieł Lenina; wydawnictw źródłowych, które dostarczyły nowych danych o Leninie oraz odrębnie — wspomnień Polaków o Leninie, prac historyków radzieckich poświęconych historii naszego narodu i związków Lenina z nim, tłumaczonych na język polski i wydanych u nas, wreszcie — oracowań historycznych dotyczących Lenina. Informacje nasze grupujemy problemowo i chronologicznie, a mianowicie według okresów: 1944—1948, 1949—1956 i 1957—1968/69¹.

1. Publikacje prac Lenina w PRL²

O publikacjach dzieł najwybitniejszego marksisty XX stulecia informuje artykuł S. Bergmana z 1960 r.³ Autor wzmiankuje w nim o dwutomowym wydaniu przygotowanym przez komunistów polskich w ZSRR w czasie ostatniej wojny, lecz ogłoszonym w Warszawie dopiero w r. 1949⁴. Wówczas też wydano odrębnie, choć wraz z pracami na inne tematy⁵, tak ważne dla historyków polskich rozprawy, jak poświęcone kwestii narodowej⁶. Równocześnie rozpoczęto wydawanie „Dzieł” Lenina na podstawie IV wydania rosyjskiego, tj. w 35 tomach. Wydanie to, którego poszczególne tomy ukazywać zaczęły się w r. 1950, ukończono w 1957⁶. Opublikowane w związku ze zmianami, jakie nastąpiły po XX Zjeździe KPZR, dalsze tomy przetłumaczono i wydano do r. 1966, najistotniejszy z nich — tom 36 — już w 1958 r. Nadto rozpoczęto przygotowywać zbiory tematyczne. Zbiór „Lenin o Polsce i polskim ruchu robotniczym”, opublikowany w 1954 r.⁷, zawierał m. in. prace

¹ Z publikacji, które ukazały się w 1969 r., podajemy tylko te, do których dotarliśmy.

² S. Bergman, *Publikacje dzieł Lenina w Polsce Ludowej*, „Z Pola Walki” nr 2, 1960, s. 165—168.

³ W. I. Lenin, *Dzieła wybrane w dwóch tomach t. I—II*, Warszawa 1949, s. 1036 i 1034.

⁴ Znamienne dla okresu było publikowanie zbiorów prac Lenina i Stalina łącznie (por. niżej przypis 5).

⁵ W. I. Lenin, *Kwestia narodowościowa w naszym programie. Krótki zarys rozłamu w SDPRR*; J. Stalin, *Klasa proletariatuszy i partia proletariatuszy*, wyd. 2 uzupełnione, Warszawa 1949, s. 38, 2 nb.; W. I. Lenin, *O dumie narodowej Wielkorusów. O hasie Stanów Zjednoczonych Europy. Rewolucyjny proletariat a prawo narodów do samookreślenia. Rewolucja socjalistyczna a prawo narodów do samookreślenia*, Warszawa 1949, s. 49, 3 nb.

⁶ Tomy zawierające prace najistotniejsze dla historii Polski (m. in. 5, 6 i 19—25) ukazały się najwcześniej, w latach 1950—1952.

⁷ *Lenin o Polsce i polskim ruchu robotniczym. Artykuły, przemówienia, dokumenty, listy*, [Warszawa] 1954, s. 594, 1 nb., ilustr.; także wyd. 2, Warszawa 1955.

o kwestii narodowej z ostatniego okresu życia twórcy państwa radzieckiego. Od tego czasu naukowcy-historycy mogli opanowywać dorobek pióra i myśli Lenina po polsku.

W następnych latach pojawiły się w naszych pismach trzy nowe „polonica” leninowskie: plan przemówienia Lenina w czasie III Kongresu III Międzynarodówki (latem 1921 r.)⁸, „List Lenina do komunistów polskich z 1921 r.”⁹ z 19 października t. r. oraz notatki Lenina na marginesie sprawozdania W. Jastrzębskiego o jego misji do Warszawy na przełomie 1918 i 1919 r. w sprawie nawiązania polsko-radzieckich stosunków handlowych¹⁰.

2. Wydawnictwa źródłowe

Najwcześniejszą publikacją źródłową był wielki tom „W XXXV rocznicę Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej”¹¹. Zamieszczono w nim szereg ważnych i wartościowych dokumentów leninowskich, jak np. pierwsze dekrety i odezwy władzy radzieckiej, a także wyjątki z artykułów i rozpraw Lenina — niektóre drukowane wtedy po polsku po raz pierwszy¹².

Stosunek polskiego ruchu komunistycznego do Lenina znalazł odbicie, jakkolwiek niepełne¹³, w trzytomowej publikacji „KPP. Uchwały i rezolucje”¹⁴. Szereg dokumentów leninowskich zawarł zbiór „Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski”, jakkolwiek na ogół nie były to pierwodruki¹⁵.

Sposób, w jaki przejmowali polscy komuniści idee Lenina, znalazł odbicie w wybranych pismach teoretyków i publicystów KPP. Doniosłą rolę odegrały prace J. Bruna, a szczególności dotyczące kwestii narodowej i stosunku do niej Lenina¹⁶. Na metodzie opracowania wszystkich tych wydawnictw zaciążyły mankamenty okresu, w którym się ukazały.

Sytuacja ta zmieniła się po r. 1956, gdy pojawiły się dalsze edycje teoretyków i przywódców SDKPiL i KPP: polemizującej z Leninem Róży Luksemburg¹⁷, oraz akceptującego jego poglądy i taktykę Juliana Marchlewskiego¹⁸.

⁸ W. I. Lenin, *Plan przemówienia na naradzie niemieckiej, polskiej, czechosłowackiej, węgierskiej i włoskiej delegacji na III Kongres Międzynarodówki Komunistycznej* [w 1921 r.], „Polityka” nr 45, 1958, s. 1.

⁹ W. I. Lenin, *List ... do komunistów polskich z 1921 r.*, „Z Pola Walki” nr 2, 1962, s. 69—74. Por. też W. I. Lenin, *Z nowych dokumentów...*, tamże, nr 2, 1966, s. 93—102.

¹⁰ Al. Zatorski, *W. I. Lenin o misji W. Jastrzębskiego w Warszawie i dalszych rokowaniach z Polską*, „Z Pola Walki” nr 2, 1966, s. 170—171.

¹¹ *W XXXV rocznicę Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej. Materiały — dokumenty*, Warszawa 1952, s. 860, 15 nb., ilustr.

¹² Mamy tu na myśli prace, które wchodziły do tomów „Dzieł” Lenina opublikowanych po r. 1953.

¹³ Wynikało to m. in. z założeń wydawców (tylko uchwały oraz rezolucje naczelnych instancji).

¹⁴ *KPP. Uchwały i rezolucje t. I: I—II Zjazd (1918—1923)*, oprac. F. Kalicka i Sz. Zachariasz, red. T. Daniszewski, Warszawa 1953, s. 294, 2 nb., ilustr.; t. II: III—IV Zjazd (1924—1929), Warszawa 1955, s. 586, ilustr.; t. III: V—VI Zjazd (1929—1938), Warszawa 1956, s. 659, 1 nb., ilustr.

¹⁵ *Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski*, oprac. A. Litwin, Warszawa 1955, s. 198, 2 nb., ilustr.

¹⁶ J. Brun, *Pisma wybrane t. I: W kwestii narodowej*, red. T. Daniszewski, i in., Warszawa 1955, s. 234, 6 nb., ilustr.

¹⁷ R. Luksemburg, *Wybór pism*, red. i słowo wstępne Br. Krauze; R. Luksemburg, *Na marginesie*, red. R. Werfel, t. I, cz. I: 1893—1904, cz. II: 1904—1907, Warszawa 1959, s. LVIII, 619, 3 nb., ilustr. t. II, cz. III: 1908—1914, cz. IV: 1914—1919, s. 557, 3 nb., ilustr.

¹⁸ J. Marchlewski, *Pisma wybrane*, red. T. Daniszewski i in., przedmowa S. Jędrzychowski, t. I, Warszawa 1952, s. XXVII, 682, 3 nb., ilustr.; t. II, przedmowa J. Zawadzki, Warszawa 1956, s. XXXV, 817, 4 nb., ilustr.

Młodszy ich współtowarzysz, ideolog KPP Adolf Warski popierał Lenina w pełni od 1918/19 r. Toteż doniosłe znaczenie naukowe zaczęły mieć jego prace z tego okresu, zwłaszcza analizujące ideologię i politykę SDKPiL w jej konfrontacji z leninizmem¹⁹. Nie mniejsze znaczenie miała publikacja „Pism i przemówień” Marii Koszutskiej (Wery Kostrzewy), w kwestiach rolnej, narodowej oraz zasad budowy partii proletariatu²⁰. Opublikowano również korespondencję partyjną tej działaczki, m. in. jej listy z Moskwy z 1922 i 1923 r., w których charakteryzowała ona leninowski zwrot ku NEP-owi, walkę z biurokracyzmem itd.²¹. Trzecim przywódcą KPP z zespołu tzw. „Trzech W” był Henryk Walecki, którego pisma omawiały politykę Lenina w SDPRR już poczynając od 1905 r., a dotyczyły jej w kwestii narodowej w r. 1908, znacznie zaś szerzej — w latach dwudziestych, kiedy ten komunista polski naświetlał leninowski stosunek do kwestii strajku powszechnego²².

Interpretował Lenina, zwłaszcza jego koncepcję imperializmu, i starał się ją zastosować do analizy historii i teraźniejszości Polski znany ekonomista — komunista Jerzy Ryng²³. Na Lenina powoływał się w latach walki KPP o front ludowy i w obronie niepodległości Polski — i to m. in. właśnie na stanowisko przywódcy radzieckiego w tej ostatniej sprawie — sekretarz generalny KC Partii Julian Leński²⁴.

Dopiero w 1961 r. historykom polskim udało się szerzej zapoznać z dorobkiem wybitnego i oryginalnego historyka marksisty. — Eugeniusza Przybyszewskiego. Starał się on opierać o wytyczne i oceny Lenina w badaniach nad powstaniem styczniowym, rewolucją 1905 r. i proletariatem polskim w r. 1918²⁵.

Istotnym uzupełnieniem tych pism było wydanie protokołów II Zjazdu KPRP, który w sposób twórczy przyswajał partii polskiej idee leninizmu, zwłaszcza w kwestii chłopskiej i narodowej²⁶. Także reedycja organu teoretycznego KPP — „Nowego Przeglądu” przyniosła znaczną część materiałów do sporów polskich komunistów na temat spuścizny leninowskiej i jej zastosowania w naszych warunkach — przynajmniej do roku 1929²⁷.

Wreszcie, interesującym źródłem do dziejów popularyzacji postaci Lenina przez

¹⁹ Mamy na myśli prace o Róży Luksemburg i kwestii narodowej w powiązaniu z chłopką. A. Warski, *Wybór pism i przemówień*, red. i wstęp T. Daniszewski, t. I [1894—1918], Warszawa 1958, s. LXVI, 614, 4 nlb., ilustr.; t. II [1919—1929], j.w., s. 621, 3 nlb.

²⁰ M. Koszutska [Wera Kostrzewa], *Pisma i przemówienia*, red. N. Gąsiorowska i in., t. I: 1912—1918, Warszawa 1961, s. 317, 3 nlb., ilustr.; t. II: 1919—1925, s. 462, 2 nlb., ilustr.; t. III: 1926—1929, s. 552, ilustr., 4 nlb. W tomie I (s. 5—101) zamieszczono obszerny życiorys M. Koszutskiej płora N. Gąsiorowskiej, w którym — zwłaszcza od s. 39 — mają miejsce próby konfrontacji poglądów Koszutskiej i Lenina.

²¹ *Korespondencja polityczna Marii Koszutskiej (Wery Kostrzewy) z lat 1922—1924*, cz. I: *styczeń 1922 — marzec 1923*, „Z Pola Walki” nr 2, 1965, s. 143—190. O wymienionych w tekście problemach s. 145—151 i 179.

²² H. Walecki, *Wybór pism*, red. i wstęp J. Kancewicz, t. I: 1905—1918, Warszawa 1967, s. 469, 3 nlb., ilustr.; t. II: 1918—1937, s. 445, 3 nlb., ilustr.

²³ J. Ryng, *Wybór pism*, wstęp S. Jędrzychowski, Warszawa 1957, s. 110, 2 nlb., ilustr.

²⁴ J. Leński, *O front ludowy w Polsce. 1934—1937. Publicystyka*, wstęp F. Kalicka, Warszawa 1956, s. XXX, 308, 6 nlb., ilustr. Wobec braku indeksu nazwisk warto zaznaczyć, iż autor mówi o Leninie na s. 117, 139, 145 i 165.

²⁵ E. Przybyszewski, *Pisma*, red. T. Daniszewski i in., Warszawa 1961, s. 589, 3 nlb., ilustr. Zbiór zawiera m. in.: S. Kieniewicz, *Eugeniusz Przybyszewski jako historyk powstania styczniowego*; St. Kalabiński, *Eugeniusz Przybyszewski jako historyk rewolucji 1905—1907*.

²⁶ *Protokoły II Zjazdu KPRP*, Warszawa 1968, s. 693, 3 nlb., ilustr.

²⁷ „Nowy Przegląd” 1922—1929 (reedycja), red. J. Kowalczyk, F. Kalicka, E. Brun, wstęp J. Kowalczyk, Warszawa 1957, 1958, 1959, 1961, 1963 i 1966.

polских rewolucjonistów jest pierwsza polska broszura z r. 1920, poświęcona życiu Lenina²⁸.

Nawiązania do dyrektyw leninowskich można także znaleźć w publicystyce konspiracyjnej PPR²⁹. Dotyczą one łączności wyzwolenia narodowego i społecznego oraz konieczności zespolenia, „stopienia się” partii z masami, noszą więc wyraźny antysekciarski charakter.

Obszerny, różnorodny i nader ważny materiał źródłowy, w tej liczbie archiwalny, dotyczący Lenina i jego stosunku do Polski opublikowano w tomach I—IV wydawnictwa „Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich”. Są to zarówno wypowiedzi samego Lenina i podpisane przezeń oficjalne akty państwowe, jak i najrozmaitsze opinie i informacje zawarte w źródłach archiwalnych i w prasie, proweniencji radzieckiej, polskiej i alianckiej, od komunistów poczynając a na narodowych demokratkach kończąc³⁰. Istotny dla recepcji idei Lenina jest również materiał zawarty w tomach następnych — V i VI, obejmujących lata po śmierci Lenina³¹. Na podstawie tej publikacji opracowano następnie o wiele szerszy wybór, o celach raczej dydaktycznych i popularyzacyjnych, ale wykomany — o ile możliwości — według zasad naukowych³².

3. Wspomnienia

Istotną rolę wśród źródeł do życia, działalności i poglądów Lenina, zwłaszcza w ich polskich aspektach, odgrywają wspomnienia Polaków, którzy się z nim stykali. Nie możemy na tym miejscu podejmować ich oceny. Zarejestrowaliśmy wspomnienia zarówno obszerniejsze i spisane przez działaczy wybitnych, jak i krótsze i bliższe, niekiedy wywiady dla prasy³³.

Pierwszą była relacja autora ukrytego pod kryptonimem „R.P.”, który — jak sam podaje — był sekretarzem „Nowej Reformy” w Krakowie w przededniu I wojny światowej. Znał on Lenina w Poroninie, dojechał na prasę itd.³⁴. Drugą podobną pozycją było wspomnienie K. Steckiego o znajomości z przywódcą bolszewickim w Zakopanem, wspólnych rozmowach u przyjaciela Lenina — Wigilewa i wycieczkach w Tatry³⁵. We wspomnieniach R. Jabłonowskiego podaje się, że w wyjeździe Lenina za granicę pomagał znany publicysta wspomnianej już „Nowej Reformy” — K. Srokowski³⁶. Nauczyciel L. Leszko przypomina sobie — z niezwykłą szczegółowością — rozmowy z Leninem, w których ostatni miał for-

²⁸ *Pierwsza polska broszura biograficzna o Leninie*, „Z Pola Walki” nr 2, 1960, s. 77—84.

²⁹ *Publicystyka konspiracyjna PPR. 1942—1945. Wybór artykułów, wstęp i red. A. Przygoński*, t. I: 1942, Warszawa 1961, s. XXII, 381, 5 nłb., ilustr.; t. II: 1943, s. 684, 2 nłb., ilustr.

³⁰ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, red. N. Gąsiorowska-Grabowska, I. A. Chrienow i in., t. I: *marzec 1917 — listopad 1918* wyd. 2, [Warszawa] 1963, s. XX, 4 nłb., 610; t. II: *grudzień 1918 — marzec 1920*, [Warszawa] 1961, s. XI, 1 nłb., 889, ilustr.; t. III: *kwiecień 1920 — marzec 1921*, [Warszawa] 1964, s. XIV, 676, 6 nłb.; t. IV: *kwiecień 1921 — maj 1926*, red. T. Cieślak i in. [Warszawa] 1965, s. XI, 597, 4 nłb.

³¹ *Op. cit. t. V: maj 1926 — grudzień 1932*, [Warszawa] 1966, s. X, 681, 5 nłb.; t. VI, [Warszawa] 1967, s. X, 497, 5 nłb.

³² *Stosunki polsko-radzieckie. 1917—1945. Dokumenty i materiały*, pod red. T. Cieślaka, oprac. E. Basiński, Warszawa 1967, s. 570.

³³ Pominęliśmy tylko te, których autorzy zaznaczyli wprost, że czerpali swe dane z istniejących źródeł drukowanych lub literatury, np. *Bezustanną walkę B. Drobnera*.

³⁴ R. P., *Lenin w Poroninie (Wspomnienie z minionych dni)*, „Przyjaźń”, nr 10/11, 1947, s. 7—8.

³⁵ K. Stecki, *Lenin na Podhalu (Wspomnienia)*, „Mówią Wieki” nr 11, 1958, s. 4—6.

³⁶ R. Jabłonowski, *Wspomnienia. 1905—1928*, Warszawa 1962, s. 438, 4 nłb.

mułować swe poglądy pedagogiczne³⁷. Wywiady prasowe z góralcem P. Gutem z Poronina oraz wdową po Janie Kasprowiczu — Marią, a także z SDKPiL-owcem Wierzbickim dorzucają dalsze elementy do obrazu pobytu marksisty rosyjskiego w Galicji w latach 1912—1914³⁸.

Wielki cykl wspomnień Polaków o Rewolucji Październikowej otwiera opowiadanie H. Bobińskiej m. in. o wystąpieniach Lenina na zjeździe Północnych RDR i w Czerwonym Pułku Warszawy³⁹. Szczegóły o Leninie bezpośrednio przed i po Październiku podają dawni uczestnicy Rewolucji zamieszkałi obecnie w Gdańsku⁴⁰. O rozmowie Lenina ze znanym działaczem SDKPiL — St. Budzyńskim pisze H. Bobińska⁴¹.

Szczególną wagę ma opasy tom wspomnień pt. „Na granicy epok”, poświęcony udziałowi Polaków w Rewolucji Październikowej i wojnie domowej, a wielokrotnie przedstawiający Lenina zarówno piórem działaczy tak wybitnych, jak Pestkowski („Lenin na II Zjeździe RDRiZ”), Hanecki („Lenin a dyrektorzy banków burżuazyjnych”), Nowicki („Lenin przeciwko eksportowi rewolucji na bagnietach”), Raдек („Lenin w dniach rewolucji listopadowej w Niemczech”), jak i pomniejszych⁴². Parę szczegółów o postawie Lenina w okresie rewolucji i wojny domowej dorzuca wywiad z Polką dr H. Kawajewą⁴³. Uzupełniają je ciekawe dane W. Jastrzębskiego o kontaktach z kierownikiem państwa radzieckiego w sprawach gospodarczych, a także delegowania go przez Lenina do Warszawy na przełomie 1918 i 1919 r. dla nawiązania stosunków handlowych⁴⁴. O późniejszych wystąpieniach Lenina na Kongresach III Międzynarodówki pisali A. Lenowicz i J. Siekierska⁴⁵.

O wrażeniu, jakie wywołała śmierć twórcy państwa radzieckiego w Moskwie daje pojęcie szkic H. Bobińskiej⁴⁶, jakie zaś wśród komunistów w kraju, w szczególności więźniów — ich relacje⁴⁷. Odwrotnie, o ewolucji stosunku polskiego i litew-

³⁷ L. Leszko, *Spotkania z Leninem (1912—1914)*, [w:] *Pamiętniki nauczycieli-weteranów*, Warszawa 1958, s. 57—70.

³⁸ J. Kwietniewski, *Oni Go znali* [Rozmowy z Pawłem Gutem, Marią Kasprowiczową i Tadeuszem Radkiewiczem o ich spotkaniach z Leninem], „Zdarzenia” nr 17, 1960, s. 2; *Człowiek, który widział Lenina i rozmawiał z Dzierżyńskim*, „Życie Partii” nr 10, 1957, s. 6—7. Por. też N. Goczałkowska, *Wspomnienie o Leninie*, „Trybuna Ludu” nr 108 z 20 kwietnia 1955, s. 4.

³⁹ *Wspomnienia Polaków o Rewolucji Październikowej*, Warszawa 1957, s. 198, 2 nlb. Fragment ten znajduje się także w: H. Bobińska, *Pamiętnik tamtych lat cz. 1*, Warszawa 1963, s. 208. Tamże barwne, ale nieściśle wspomnienie F. Kotus-Jankowskiego. O wystąpieniu Lenina w Czerwonym Pułku Warszawy wspomina również St. Zbikowski w swej relacji pt. *Zachodnia Dywizja Strzelców*, „Z Pola Walki” nr 2, 1960, s. 85—115. Por. też F. Bohszurowski, *Wspomnienia z walk żołnierza polskiego na frontach rewolucji*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 1, 1968, s. 280—294.

⁴⁰ *Wspomnienia Polaków — uczestników Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej zamieszkałych na terenie województwa gdańskiego. W 40-tą rocznicę Rewolucji Październikowej*, Gdynia 1957, s. 86.

⁴¹ H. Bobińska, *Słowo wstępne*, [w:] St. Budzyński, *Dni październikowe w Moskwie*, Warszawa 1958, s. 114.

⁴² *Na granicy epok. Wspomnienia o udziale Polaków w Rewolucji Październikowej i wojnie domowej w Rosji. 1917—1921*, red. Zb. Iwańczuk i in., Warszawa 1967, s. 861, ilustr.

⁴³ K. Wrocławski, *Lenin we wspomnieniach Polki z Ochrydu*, „Przekrój” nr 1283, 1969, s. 1, 3.

⁴⁴ W. Jastrzębski, *Wspomnienia 1885—1919*, Warszawa 1966, s. 602, 6 nlb., ilustr.; tenże, *Między Piotrogodem a Warszawą*, „Najnowsze Dzieje Polski” t. XII, 1967, s. 155—189. Por. też przypis 10.

⁴⁵ A. Lenowicz, *Na II Zjeździe KPRP*, „Z Pola Walki” nr 2, 1958, s. 133—148; J. Siekierska, *Kartki z przeszłości*, Warszawa 1960, s. 182.

⁴⁶ H. Bobińska, *Wspomnienia z dni styczniowych 1924 r.*, „Za Wolność i Lud” nr 1, 1954.

⁴⁷ *Kartki z dziejów KPP*, Warszawa 1958, s. 496, 4 nlb.

skiego naukowca demokracji, a później liberała M. Roemera do dzieła Lenina (od sympatii do wrogości) mówią jego zapiski⁴⁸.

Znaczenie uzupełniające, a niekiedy nawet inspirujące mogły mieć polskie wydania wspomnień o pobycie Lenina w Polsce, napisanych nie przez Polaków⁴⁹. Istotne były tu przede wszystkim informacje Krupskiej⁵⁰.

4. Prace naukowe poświęcone Leninowi

Nim pojawiły się pierwsze i głębsze opracowania historyków polskich poświęcone Leninowi, pewną rolę odegrały prace historyków radzieckich poświęcone historii Polski, a opublikowane w polskich tłumaczeniach⁵¹. Spośród nich specjalnie poświęcone Leninowi były tylko dwie, przy czym zostały one opublikowane — o ile wiemy — tylko po polsku⁵².

Gdy przechodzimy do ścisłego tematu naszego przeglądu, należy na wstępie wskazać na bibliograficzny artykuł Z. Kormanowej o pracach Lenina wydanych po polsku w okresie międzywojennym⁵³.

Temat — Lenin a Polska — który będzie odtąd dominował w krajowych „Leninianach” wprowadziły dwa pionierskie, choć popularne artykuły. Oba dotyczyły sprawy tak kardynalnej, jak niepodległość Polski⁵⁴.

Zagadnienie kontaktów Lenina ze sprawami polskimi, a następnie — jego pobytu i działalności w Galicji podjął, chyba jako pierwszy, J. Sieradzki, początkowo w czasopismach społeczno-literackich⁵⁵. On też pierwszy zwrócił uwagę

⁴⁸ J. Ochmański, *Zapiski Michała Roemera o Rewolucji Październikowej*, „Najnowsze Dzieje Polski” t. XII, 1967, s. 265—273.

⁴⁹ S. Bagocki, *Z Leninem w Krakowie. Wspomnienie*, Warszawa 1966, s. 71; *Lenin — bliski człowiek*, Warszawa 1958, s. 50, 2 nlb. [w treści, m. in. A. Buczewicz, *Ze wspomnień o Leninie*].

⁵⁰ N. K. Krupska, *Wspomnienia o Leninie*, Warszawa 1958, s. 622, 6 nlb., ilustr. Pewne, choć drugorzędne znaczenie ma też wydawnictwo: *Lenin we wspomnieniach współczesnych t. I—II*, Warszawa 1960.

⁵¹ U. A. Szuster, *Rewolucja 1905—1907 w Polsce*, [w:] *Zbiór artykułów historycznych o Polsce w literaturze radzieckiej*, Warszawa 1950; M. Misko, *Z historii ruchu rewolucyjnego w Polsce 1918—1919*, tamże; S. M. Steckiewicz, *Demonstracja pierwszomajowa w Warszawie w 1905 roku*, „Zeszyty Teoretyczno-Polityczne” nr 6, 1955, s. 69—77; I. A. Chrenow, *Powstanie łódzkie*, Warszawa 1962, s. 171; A. J. Manusiewicz, *Leninowska „Iskra” a polski ruch robotniczy*, „Z Pola Walki” nr 3, 1962, s. 26—48; A. Blank, *W pięćdziesiątolecie gazety „Prawda”*, „Prawda” o walce polskiej klasy robotniczej w latach 1912—1914, „Z Pola Walki” nr 2, 1962, s. 41—45; A. J. Manusiewicz, *Polacy w Rewolucji Październikowej (lutym—październik 1917 r.)*, Warszawa 1967, s. 421; Julian Marchlewski, *Materiały sesji naukowej z okazji 100 rocznicy urodzin* (wyd. Instytut Nauk Społecznych PAN i ZHP przy KC PZPR), Warszawa 1968 (referaty i przemówienia: G. G. Kuranowa, W. I. Niewoliny, A. J. Manusiewicza i I. S. Jazborowskiej); P. Kaleniczenko, *Polacy w Rewolucji Październikowej i wojnie domowej na Ukrainie 1917—1920*, Warszawa 1969, s. 288, 8 nlb.

⁵² R. Jermołajewa, *Lenin a rewolucjonści polscy na zjeździe syberyjskim (1897—1900)*, „Z Pola Walki” nr 2, 1968, s. 29—42; W. S. Surmińska, *Borys Wigilew — poronński przyjaciel Lenina*, „Z Pola Walki” nr 2, 1965, s. 118—124.

⁵³ Z. Kormanowa, *Publikacje dzieł Lenina w języku polskim w latach 1918—1939* (*Zarys bibliograficzny*), „Z Pola Walki” nr 2, 1960, s. 60—70.

⁵⁴ O. Dłuski, *Lenin a Polska*, „Trybuna Wolności” nr 1, 1947, s. 8—9; St. Płoski, *Lenin a sprawa niepodległości Polski*, „Świat i Polska” nr 5, 1947, s. 3.

⁵⁵ Publikował je w „Echu Tygodnia” (1948), „Życiu Słowiańskim” (1949), „Twórczości” (1948), „Dzienniku Literackim” (1950, nr 26—27), także w „Życiu Literackim” (1954), „Za Wolność i Lud” (1954, nr 4), znów — „Życiu Literackim” (1959, nr 45) i w „Tygodniku Demokratycznym” (1960, nr 15). W formie zebranej por. J. Sieradzki, *Szkice i materiały historyczne z XIX i XX wieku*, Warszawa 1956, s. 253, 2 nlb., ilustr.; tenże, *Polskie lata Lenina*, Warszawa 1960, s. 102, 4 nlb., ilustr.

na wiadomość o udziale Lenina w wiecu protestacyjnym w Genewie przeciwko pruskiej polityce wywłaszczeniowej⁵⁶. Szkice te, analityczne i docieklive⁵⁷, oparte o archiwaalia, nie są jednak wolne od omyłek faktograficznych i niejasnych ujęć kwestii tak ważnych, jak np. narodowa⁵⁸.

Tematem leninowskim w tymże mniej więcej okresie zajęła się W. Najdus⁵⁹. Na łamach czasopism naukowych zaprezentowała najpierw artykuł „Lenin o prawie narodu polskiego do niepodległości”, potem — „Lenin w Krakowie i na Podhalu”⁶⁰. Oba były fragmentami monografii tejże autorki „Lenin w Polsce”, relacjonującej spory zasób faktów, po raz pierwszy wprowadzonych do literatury historycznej⁶¹. Obok przeładowania książki problematyką uboczną w stosunku do jej zasadniczego tematu, monografia ta cierpiała na mankamenty, które powstały w warunkach „kultu jednostki”. Ujawniła je w nowych warunkach polemika prasowa w 1957 r.⁶².

Popularne obrazki o Leninie i jego polskim otoczeniu kreślił J. Kozłowski⁶³. Według opinii J. Sieradzkiego stanowiły one jedynie parafrazę istniejących już na ten temat opracowań. Postać Lenina jako człowieka żywego przypomina praca R. Sawicz „Lenin w życiu codziennym” (Warszawa 1962).

Do tak nakreślonego obrazu stosunków Lenina z Polakami dorzucono po r. 1956 nowe szczegóły i sprostowania. Z. Kormanowa podała informację o udziale przywódcy partii bolszewickiej w pogrzebie działaczki SDKPiL C. Wojnarowskiej w Paryżu w 1911 r. i jego mowie nad otwartą mogiłą⁶⁴. Wł. Wnuk dorzucił szczegóły o udziale dr A. Chramca w zwolnieniu Lenina z więzienia w Nowym Targu w sierpniu 1914 r.⁶⁵. St. Eile udowodnił, iż pogląd, jakoby Żeromski znał Lenina i uczestniczył w interwencji na rzecz jego uwolnienia w tymże czasie, jest legendą⁶⁶. Do postaci polskiego pisarza i rosyjskiego socjaldemokraty, zakopiańskiego przyjaciela Lenina — B. Wigilewa, nawiązuje H. Markiewicz⁶⁷. Wreszcie W. Przelaskowski podaje kilka szczegółów z życia ojca N. Krupskiej —

⁵⁶ J. Sieradzki, *Lenin na wiecu w sprawie polskiej w roku 1908*, „Życie Słowiańskie” nr 9, 1949, s. 532—536.

⁵⁷ Por. *Szkice i materiały*, s. 195—214, gdzie autor gromadzi dowody na rzecz twierdzenia, że Lenin studiował w 1914 r. w Bibliotece Jagiellońskiej dzieła L. Feuerbacha.

⁵⁸ Wobec faktu, iż praca *Polskie lata Lenina* nie doczekała się recenzji naukowych, warto zwrócić uwagę na zawarte w niej mylne informacje o Wesołowskim, częściowo o Haneckim, na niejasne ujęcie poglądów Róży Luksemburg w kwestii polskiej. Dodatnią natomiast stroną tej publikacji jest zamieszczenie w niej, jako aneksów: współczesnej informacji prasowej pt. *Rosja współczesna i ruch robotniczy* oraz relacji B. Romaniszyna.

⁵⁹ W. Najdus, *Lenin a sprawa polska*, „Polska i Świat Współczesny” nr 1, 1950, s. 9—12.

⁶⁰ W. Najdus, *Lenin o prawie narodu polskiego do niepodległości*, KH 1953, nr 2, s. 85—118; także, *Lenin w Krakowie i na Podhalu*, „Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego” nr 1, 1954, s. 3—44.

⁶¹ W. Najdus, *Lenin w Polsce*, Warszawa 1953, s. 208, 4 nlb.

⁶² J. Kozłowski, *Prawda i fałsz o pobycie Lenina w Polsce*, „Po prostu” nr 5, 1957, s. 6; W. Najdus, *Losy pewnej książki*, „Po Prostu” nr 9, 1957, s. 7.

⁶³ J. Kozłowski, *O Janie Promińskim, współtowarzyszu Lenina na zesłaniu w Szeszenkoje*, „Za Wolność i Lud” nr 11, 1954, s. 8—9; tenże, *Zakopiańscy przyjaciele Lenina*, „Przyjaźń” nr 28, 1955, s. 5; tenże, *Epizody i ludzie. Szkice o Leninie*, Warszawa 1956, s. 140, 4 nlb., ilustr.; tenże, *Syberyjskie muzykowanie Lenina*, „Świat” nr 17, 1967, s. 11, 12. Por. opinię J. Sieradzkiego, *Polskie lata Lenina*, s. 2.

⁶⁴ Z. Kormanowa, *Włodzimierz Lenin na pogrzebie Cezaryny Wojnarowskiej*, „Z Pola Walki” nr 2, 1965, s. 208—209.

⁶⁵ Wł. Wnuk, *Nieznany przyczynek historyczny. Z pobytu Lenina w Polsce*, „Kierunki” nr 17, 1960, s. 2—3, 6.

⁶⁶ St. Eile, *Sprostowanie i uzupełnienie do zycjorysu i bibliografii Żeromskiego*, „Pamiętnik Literacki” z. 1, 1960, s. 241—253.

⁶⁷ H. Markiewicz, *Stefan Żeromski i Borys D. Wigilew (Komentarz do starej fotografii)*, „Z Pola Walki” nr 2, 1966, s. 41—46.

K. Krupskiego, a ściślej — z okresu jego służby wojskowej i cywilnej w Polsce⁶⁸.

J. Podgóreczny informuje o losach 12 ksiąg z księgozbioru leninowskiego, pozostawionego w Poroninie⁶⁹, a H. Dobrowolski o losach krakowsko-poronińskiego archiwum rosyjskiego marksisty, zwłaszcza jego części, odnalezionej w Krakowie w 1954 r.⁷⁰

Do problemów związanych z działalnością Lenina powróciła w latach ostatnich W. Najdus. Najpierw zbadała sprawy przemytu nielegalnej literatury przez granicę imperium Romanowych, zwłaszcza — austro-rosyjską, tj. z Galicji, ale także i ze Śląska do Królestwa Polskiego. Uczyniła to w oparciu o archiwalia, a wśród nich — na pierwszym miejscu — listy i notesy Lenina i Krupskiej. Dokonała nawet wizji lokalnej, odszukując przemytników i ich rodziny. Wydobyla też sprawę przegotowań do kolejnego zjazdu SDPRR, dokonywanych według planu Lenina⁷¹.

W. Najdus zajęła się także udziałem Lenina i Krupskiej w akcjach Krakowskiego Związku Pomocy dla Więźniów Politycznych⁷². Bazą źródłową stały się w tym wypadku archiwalia krakowskie oraz moskiewskie, a w szczególności odnaleziony w 1954 r. zespół Krakowskiego Związku. Obie te prace znacznie rozszerzyły wiedzę o kręgu współpracowników rosyjskiego działacza oraz jego żony.

Duża grupa artykułów i rozpraw poświęcona jest leninizmowi w jego aspektach polskich, w związku z rocznicami, np. dziewięćdziesiątą urodzin Lenina i pięćdziesiątą Rewolucji Październikowej, tj. w latach 1960 i 1967. Miały też one nie wyłącznie naukowy charakter.

Tak więc J. Kowalski w „Nowych Drogach” w wiosnę 1955 r., przypominając fundamentalne tezy rosyjskiego marksisty: „wolność Polski jest niemożliwa bez wolności Rosji”, akcentował — zgodnie z zapoczątkowanym wówczas procesem przezwyciężania dogmatyzmu — leninowskie wypowiedzi o potrzebie zbadania i uwzględniania specyfiki narodowej, szczególnie w sytuacji naszego narodu i polskiego ruchu robotniczego⁷³.

Plonem centralnej sesji naukowej zorganizowanej w 90-tą rocznicę urodzin Lenina były trzy referaty: w pierwszym z nich pt. „Lenin a niepodległość Polski” H. Jabłoński ujął poglądy Lenina na szerokim tle polskich usiłowań narodowo-wyzwoleńczych XIX w. i aktualnej sytuacji lat 1895—1920⁷⁴. Przypomniał leninowskie tezy: zarówno respektujące prawo narodu polskiego do samookreślenia — aż do oderwania się, jak i jego związki z walką rewolucyjną, w szczególności w Rosji, i interesami klasowymi proletariatu, przeciwstawienie się próbom budowy państwa polskiego w oparciu o któreś z mocarstw zaborczych. To ostatnie dotyczyło

⁶⁸ W. Przelaskowski, *Nowe dane o pracy ojca Nadieżdy Krupskiej w Polsce*, „Z Pola Walki” nr 1, 1966, s. 165—168. Najistotniejsza wiadomość o działalności rewolucyjnej K. Krupskiego została przez autora przejęta z radzieckiego wydawnictwa „Litieraturnoje Nasledstwo”.

⁶⁹ J. Podgóreczny, *Dziela Lenina z księgozbioru poronińskiego w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1957, s. 24, ilustr.

⁷⁰ H. Dobrowolski, *Polski okres w życiu Lenina*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” z. 7, Kraków 1960, s. 35—46; tenże, *Losy krakowsko-poronińskiego archiwum Lenina*, „Życie Literackie” nr 16, 1960, s. 9.

⁷¹ W. Najdus, *Przez zieloną granicę. Na polskich szlakach leninowskiej bitwy*, Warszawa 1964, s. 184, ilustr.

⁷² W. Najdus, *Lenin i Krupka w Krakowskim Związku Pomocy dla Więźniów Politycznych*, Kraków 1965, s. 264, 4. nłb., ilustr.

⁷³ J. Kowalski, *Idee Lenina — drogowskazem dla polskiego ruchu robotniczego*, „Nowe Drogi” nr 4, 1955, s. 18—33.

⁷⁴ H. Jabłoński, *Lenin a niepodległość Polski*, [w:] *Z dziejów idei leninowskich w Polsce. Materiały Sesji Leninowskiej 28—29 kwietnia 1960*, Warszawa 1961, s. 7—63. Ostatni wariant ujęcia tego tematu por. H. Jabłoński w cyklu pt. *Lenin a polski ruch robotniczy*; 1. *Proletariat i jego sojusznicy*, „Trybuna Ludu” nr 308 z 6 listopada 1969, s. 3—4; 2. *Prawo do samookreślenia*, tamże, nr 310 z 8 listopada 1969, s. 3—4; 3. *Braterstwo broni*, tamże, nr 311 z 9 listopada 1969, s. 3, 7.

akcji Piłsudskiego w 1914—1916 r. Autor przypomniał też słynne słowa Lenina z wiosny 1919 r.: „Polski ruch proletariacki kroczy tą samą drogą, co nasz, „ ale nie tak jak w Rosji”. I przestrzegł: „Komunizm nie zaszczerpa się przemocą”. Drugim chronologicznie był referat J. Kancewicza i F. Tycha pt. „Lenin i niektóre problemy polskiego ruchu robotniczego (przed rokiem 1918)”⁷⁵. Stawiał on próbę konfrontacji leninowskich ocen sytuacji i założeń strategicznych z odpowiednimi — ze strony prawicy PPS (a potem — PPS Frakcji), jej lewicy (PPS-Lewicy), a wreszcie — SDKPiL.

Trzeci referat T. Daniszewskiego i J. Kowalskiego pt. „Lenin a polski ruch komunistyczny (1918—1923)”⁷⁶ skoncentrował się na walce Lenina z dogmatyzmem i ultralewicowością w międzynarodowym ruchu komunistycznym oraz jej oddziaływaniu na KPRP; wiadomo, że wpływ ten doprowadził do nowych twórczych założeń, zwłaszcza w kwestii narodowej i rolnej, na II Zjeździe polskiej partii⁷⁷.

Wypowiedzi Lenina o niepodległości Polski przypomniał na sesji leninowskiej w Krakowie Wł. Serczyk. Inne — o rewizjonizmie i polskim ruchu robotniczym — na sesji w Lublinie S. Krzykała i Z. Pawluczuk⁷⁸. Z referatów na sesjach okolicznościowych zasługują na uwagę prace H. Łowmiańskiego i J. Dutkiewicza⁷⁹. O sesjach naukowych poświęconych 90 rocznicy urodzin Lenina informowały czasopisma naukowe⁸⁰. W pięćdziesięciolecie Rewolucji nie-mało materiałów leninowskich zawierał zbiór rozpraw, wydany przez Wojskową Akademię Polityczną⁸¹.

Artykuł J. Kowalskiego o leninizmie w kontekście pięćdziesiątej rocznicy Rewolucji Październikowej akcentuje niektóre leninowskie idee lat 1917—1922: zbieżność podstawowych cech rewolucji socjalistycznych i różnorodności ich dróg, możliwość pokojowego przejścia od rewolucji burżuazyjno-demokratycznej do socja-

⁷⁵ *Materiały Sesji Leninowskiej*, s. 64—120.

⁷⁶ Tamże, s. 212—203. Por. też inną redakcję tegoż T. Daniszewski, *Lenin a polski ruch komunistyczny*, „Z Pola Walki” nr 2, 1960, s. 3—32. Autorzy oparli się o archiwalia z zespołu Międzynarodówki Komunistycznej i o leniniana z CPA IML w Moskwie.

⁷⁷ Czwarty referat S. Żółkiewskiego, *Lenin a inteligencja polska*, esej z zakresu teorii kultury, wykracza — niezależnie od swych wartości i mankamentów, tak znacznie poza zakres nauki historycznej, iż nie może być przez nas rozpatrywany.

⁷⁸ Wł. Serczyk, W. I. Lenin a niepodległość Polski, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” z. 7, 1960, s. 67—86. Por. też *Lenin — człowiek myśli i czynu. Materiały seminarium teoretycznego... 26—27 kwietnia 1960*, [Lublin] 1960, s. 159, 1 nlb.

⁷⁹ H. Łowmiański, *Lenin jako uczony, teoretyk i praktyk*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu” nr 30, seria „Filozofia”, z. 4, 1961, s. 5—18; J. Dutkiewicz, *Lenin jako historyk rozwoju kapitalizmu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” seria I, z. 19, 1961, s. 33—45. Z innych por. J. Szczepański, J. Kulpińska, J. Kądzielski, *Struktura klasowa społeczeństwa rosyjskiego na przelomie XIX i XX wieku w dziełach Lenina*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” seria I, z. 19, 1961, s. 21—32.

⁸⁰ Sygnalizowano w nich także problematykę dyskusji. Por. J. Holzer, I. Spustek, *Sesja naukowa w Warszawie w związku z 90-tą rocznicą urodzin Lenina*, „Z Pola Walki” nr 3, 1960, s. 186—193; *Lenin a Polska* [Sesja naukowa poświęcona 90 rocznicy urodzin Lenina, 29—30 kwietnia 1960], „Nauka Polska” nr 2, 1960, s. 204—205; T. Słowikowski, *Sesje naukowe poświęcone 90 rocznicy urodzin W. I. Lenina* [w Krakowie 11 marca 1960], KH 1960, nr 3, s. 850—853; Z. P., *Sesja naukowa poświęcona 90 rocznicy urodzin W. I. Lenina* [w Warszawie 28—29 kwietnia 1960], KH 1960, nr 3, s. 854—856; J. Gołębiowski, *Sesje naukowe na wyższych uczelniach kraju w związku z 90 rocznicą urodzin Lenina*, „Z Pola Walki” nr 3, 1960, s. 194—197; J. Sobczak, *Sesja naukowa w Warszawie poświęcona 50 rocznicy przybycia Lenina do Polski*, „Z Pola Walki” nr 3, 1962, s. 253—256.

⁸¹ *Rewolucja Październikowa z perspektywy półwiecza*, Warszawa 1969, [Wojskowa Akademia Polityczna], s. 119, 1 nlb. (zwłaszcza rozprawy pióra K. Ochockiego, L. Łustacza i K. Sobczaka).

listycznej, nawet — możliwość w pewnych sytuacjach utworzenia bloku partii rewolucyjno-marksistowskiej z mniej radykalnymi nurtami socjalizmu⁸².

Ogromnie bogaty jest plon badań nad stosunkami między Leninem a SDKPiL. Przyczynki do tego zagadnienia znaleźć można we wszystkich niemal pracach z tego i zbliżonego zakresu. Wiele istotnych faktów dorzucił, w oparciu o archiwalia, J. Sobczak w artykule o Leninie i Polakach na V Zjeździe SDPRR i w biografii Dzdzisława Ledera, zwłaszcza w odniesieniu do okresu, gdy polski socjaldemokratą z ramienia swej partii współpracował (i polemizował) z Leninem⁸³. Tenże autor ukazał współpracę Lenina i Adolfa Warskiego w redakcji pisma „Socjaldemokrat” w Paryżu⁸⁴. Następnie, w oparciu o relacje F. Dzierżyńskiego, oświetlił taktykę przywódcy bolszewików na tzw. Naradzie Partyjnej w Paryżu w r. 1911. W. Najdus w artykule „Sprawy polskie w «Prawdzie» w latach 1912—1914”⁸⁵ przypominała artykuły Lenina na temat kwestii narodowościowych, sytuacji w SDKPiL (rozłam) i ogólnie polskiego ruchu robotniczego, podkreślając, że pismo bolszewickie w kwestii narodowej działało według wskazań swego przywódcy.

Wytyczne ideowo-polityczne SDKPiL w latach I wojny światowej analizował w oparciu o oceny Lenina J. Kancewicz⁸⁶. Formy i metody działalności SDKPiL od sierpnia 1914 do lutego 1917 konfrontował zgodnie z wytycznymi leninowskimi B. Radlak⁸⁷. F. Tych w swej monografii o PPS-Lewicy w latach wojny na podstawie nieznanych dotąd archiwaliów ustalił nowe fakty dotyczące działalności Lenina w toku przygotowań do Konferencji w Zimmerwaldzie, a później w Kientalu⁸⁸.

Rewolucja Październikowa i działalność Lenina w tym okresie skupiła na sobie uwagę autorów polskich zarówno w związku ze sprawami polskimi, jak i z całą siłą tej niezwykle ważnej problematyki. Taktykę bolszewików w okresie do lipca 1917 r. gruntownie zanalizowała H. Zand⁸⁹. Popularnie zobrazowali idee i politykę przywódcy bolszewików H. Zand i M. Żychowski⁹⁰. Szczegółową kronikę, m. in. także działalności Lenina sporządził J. Sobczak⁹¹. Wnikliwie zbadała konfrontację Rad i Konstytuanty, a zatem taktyki leninowskiej w tych sprawach, cytowana już H. Zand⁹². Szereg ciekawych myśli kierownika nowej rewolucyjnej władzy wyłożył R. Wojna, np. o zaletach ewentualnych wielopartyjnych rządów, co jednak stało się w Rosji nierealne wobec rzeczywistego rozwoju sytuacji⁹³. O twór-

⁸² J. Kowalski, *Pięćdziesiąt lat. Dziejowy sprawdzian leninizmu* [W 50 rocznicę Rewolucji Październikowej], „Z Pola Walki” nr 3, 1967, s. 3—16.

⁸³ J. Sobczak, *Lenina z Polakami spotkania londyńskie*, „Tygodnik Demokratyczny” nr 16, 1969; tenże, *Dzdzisław Leder*, „Z Pola Walki” nr 4, 1963, s. 209—238.

⁸⁴ J. Sobczak, *Udział SDKPiL w życiu wewnętrznym SDPRR w latach 1909—1910*, „Z Pola Walki” nr 4, 1967, s. 40—57.

⁸⁵ W. Najdus, *Sprawy polskie w „Prawdzie” w latach 1912—1914*, „Nowe Drogi” nr 5, 1962, s. 102—108.

⁸⁶ J. Kancewicz, *SDKPiL wobec zagadnień wojny, rewolucji i niepodległości Polski w latach 1914—1918*, [w:] *Ruch robotniczy i ludowy w Polsce 1914—1923*, s. 103—187.

⁸⁷ B. Radlak, *SDKPiL w latach 1914—1917. Formy i metody działalności*, Warszawa 1967, s. 382, 6 nlb.

⁸⁸ F. Tych, *PPS-Lewica w latach wojny 1914—1918*, Warszawa 1960, s. 237.

⁸⁹ H. Zand, *Niektóre aspekty sojuszu robotniczo-chłopskiego w pierwszym okresie po obaleniu caratu (marzec—maj 1917)*, „Studia z Najnowszych Dziejów Powszechnych” nr 2, 1962, s. 209—242; także, *Taktyka bolszewików w okresie pokojowego rozwoju rewolucji (27 luty — 4 lipca 1917 r.)*, Łódź 1962, s. 236, nlb.; także, *O strategii i taktyce bolszewików oraz bloku mienszewicko-eserowskiego w 1917 roku*, „Z Pola Walki” nr 3, 1967, s. 81—112.

⁹⁰ H. Zand, M. Żychowski, *Wielki Październik*, Warszawa 1967, s. 242.

⁹¹ J. Sobczak, *Pierwsze dni rewolucji. Kronika 6 XI—3 XII 1917*, Warszawa 1967, s. 469.

⁹² H. Zand, *Problem koalicji rządowej po Rewolucji Socjalistycznej w Rosji*, „Studia z Najnowszych Dziejów Powszechnych” nr 5, 1963, s. 109—143; także, *Spór o władzę po Rewolucji Październikowej w Rosji. Rady i Konstytuanta*, Warszawa 1967, s. 296.

⁹³ R. Wojna, *Z pierwszego okresu rewolucji i wojny domowej w Rosji*, [w:] *Studia z dziejów ZSRR*, s. 28—48.

czym charakterze leninowskiej polityki narodowościowej w czasie wojny domowej pisał P. Łossowski⁹⁴. Walkę Lenina o pokojową koegzystencję opisał W. Daszkiewicz⁹⁵. Lenin a pokój w Brześciu — to temat rozprawki L. Zyblikiewicza⁹⁶.

Role Lenina w dziele powstania niepodległej Polski w r. 1918 omawiał wielokrotnie zwłaszcza H. Jabłoński⁹⁷. On to po raz pierwszy chyba w naszej historiografii zwrócił uwagę, że polityka Lenina wpłynęła nie tylko na odzyskanie przez nas niepodległości narodowej, ale na demokratyczny (relatywnie) charakter odzyskanej państwowości i na przeprowadzenie w niej reform społecznych.

Stale przyciągała uwagę polskich historyków polityka Lenina w związku ze stosunkami polsko-radzieckimi w latach 1919—1920. Zgromadzono obfity materiał udowadniający, że Lenin dążył do pokoju z Polską kosztem m. in. ustępstw terytorialnych na wschodzie i proponował granice korzystniejsze od linii Curzona nawet w lipcu 1920 r.⁹⁸

O Leninie w związku z wpływem rewolucji rosyjskich na Niemcy i Włochy oraz ze stosunkiem Rosji Radzieckiej do systemu wersalskiego mówili w swych referatach, związanych z rocznicą Października A. Czubiński, St. Sierpowski i J. Pajewski, zaś o wpływie na Wielkopolskę — Z. Dworecki⁹⁹. Wspomnieć też trzeba przyczynki o odgłosach idei Lenina na ziemiach polskich¹⁰⁰, a także o zestawieniach relacji i opinii prasy polskiej lat 1917 i 1918 na temat rewolucji, bolszewików i Lenina¹⁰¹.

⁹⁴ P. Łossowski, *Kwestia narodowa w rewolucji i wojnie domowej w Rosji (1917—1920)*, KH nr 3, 1967, s. 569—596.

⁹⁵ W. Daszkiewicz, *Walka państwa radzieckiego o pokój i bezpieczeństwo (lata 1917—1925)*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 11, 1962, s. 10—33.

⁹⁶ L. Zyblikiewicz, *Lenin wobec pokoju brzeskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Seria Historyczna nr 20, 1967, s. 229—250.

⁹⁷ H. Jabłoński, *Rewolucja Październikowa a odbudowa państwa polskiego w 1918 r.*, „Z Pola Walki” nr 1, 1958, s. 7—39; tenże, *Powstanie Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej na tle dziejów Europy*, KH nr 4, 1958, s. 1035—1054; tenże, *Międzynarodowe warunki odbudowy niepodległości Polski*, [w:] *Ruch robotniczy i ludowy w Polsce 1914—1923*, wyd. 1 i 2, Warszawa 1960, 1961; tenże, *Narodziny Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1919)*, Warszawa 1962, s. 310, nb., ilustr.; tenże, *Rewolucja Październikowa a sprawa niepodległości Polski*, Warszawa 1967, s. 122; tenże, *Znaczenie Rewolucji Październikowej dla kształtowania się bytu narodowo-państwowego i stosunków społecznych w Polsce*, [w:] *Rewolucja Październikowa a Polska. Rozprawy i studia*, Warszawa 1967, s. 5—70.

⁹⁸ J. Sieradzki, *Białowieża i Mikaszewice. Mity i prawdy. Do genezy wojny między Polską a RSFRR w 1920 r.*, Warszawa 1959, s. 116; A. Leinwand, *Polska Partia Socjalistyczna wobec wojny polsko-radzieckiej 1919—1920*, Warszawa 1964, s. 292. Zdaniem autora Lenin w ocenie sytuacji w Polsce polegał na opinii polskich komunistów znajdujących się w Rosji Radzieckiej, ci zaś (np. Leński) mieli skłonność do przeceniania zrewolucjonizowania naszego społeczeństwa i szukania wyjścia nie w kompromisie z Polską Piłsudskiego, lecz w wojnie rewolucyjnej. Por. J. Lewandowski, *Federalizm. Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI 1918—IV 1920)*, Warszawa 1962; W. Gostyńska, *Tajne rokowania polsko-radzieckie w Mikaszewicach (sierpień—grudzień 1919 r.)*, „Z Pola Walki” nr 4, 1967, s. 53—78; *Z Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich. Studia i Materiały t. III*, Warszawa 1968.

⁹⁹ „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu” nr 68, seria „Historia” nr 9, 1968, s. 63—86, 95—133, 41—61, 145 nn.

¹⁰⁰ *Odgłosy 1917 roku w Zagłębiu Dąbrowskim, Częstochowie i na Śląsku*, red. H. Reichowicz, Katowice 1967, s. 382; *W 50 rocznicę Rewolucji Październikowej. Materiały sesji naukowej z okazji 50 rocznicy Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej*, Katowice 23—24 X 1967, Katowice 1968, s. 398; A. Leinwand, *Wpływ Rewolucji Październikowej na ruchy społeczne w Polsce*, „Zeszyty Naukowe WAP”, Seria Historyczna nr 18, 1968, s. 23—31; *Z badań nad wpływami i znaczeniem rewolucji rosyjskich 1917 r. dla ziem polskich*, pod red. H. Zielińskiego, Wrocław 1968, s. 222.

¹⁰¹ E. Mendel, *Główne hasła rosyjskich rewolucji 1917 roku w polskiej prasie górnośląskiej*, Opole 1967, s. 93; A. Leńiewski, *Rosyjska rewolucja lutowa i październikowa w relacji polskiej burżuazyjnej prasy łódzkiej 1917 roku*, „Rocznik Łódzki” t. XII, 1967, s. 193—201; A. Paczkowski, *Dzienniki warszawskie o Rewolucji Październikowej w Rosji (listo-*

Odrębną grupę badań analitycznych stanowią rozprawy poświęcone wpływom idei i praktyki Lenina po Październiku na polski ruch robotniczy. Wspomniamy niektóre z nich, dotyczące osoby Lenina w sposób szczególny. O dyskusji Lenina z Marchlewskim w kwestii rolnej w 1920 r., o hasie sojuszu robotniczo-rolniczego, wysuniętym w rok później, o wpływie Lenina na program rolny KPRP, pisał parokrotnie H. Malinowski¹⁰², zwracając przy tym uwagę na samodzielność wybitnych polskich komunistów w ich poglądach na ocenę sytuacji przez Lenina¹⁰³. Ewolucję leninowskiej polityki agrarnej przedstawił H. Ślabeek jako wprowadzenie do analizy poglądów KPP na ten temat¹⁰⁴. Zestawienie poglądów teoretyka KPP J. Rynga na sytuację wsi polskiej lat trzydziestych z metodologicznymi dyrektywami Lenina przeprowadził B. Gałęski¹⁰⁵.

Problematykę rolną badano na tle dyskusji toczonych w międzynarodowym ruchu robotniczym. H. Malinowski przedstawił trudny proces przenikania teorii leninizmu w kwestii rolnej do międzynarodowego ruchu komunistycznego w latach 1917—1923¹⁰⁶. H. Ślabeek dał analizę rozwoju poglądów Lenina w tejże kwestii od Października po NEP¹⁰⁷. Samodzielnym spojrzeniem na tzw. leninowski plan spółdzielczy wyróżnia się także praca S. Ignara¹⁰⁸. Stanowi ona odważną próbę konfrontacji założeń tego planu z późniejszą praktyką radziecką i polską. Podobnym co u Ignara torem idą rozważania B. Strużka¹⁰⁹.

Z ogólnych zagadnień, raczej z zakresu historii myśli społeczno-politycznej, należy jeszcze wymienić niektóre. Tak np. leninowską wizję państwa socjalistycznego, ukształtowaną przed Październikiem odsłaniał M. Waldenberg¹¹⁰. Popularne zarysy strategii leninowskiej w przeciwstawieniu do rewizjonistycznej skreślił W. Namiołkiewicz¹¹¹.

Osobnego, szczegółowego omówienia wymagałyby prace i przyczynki z za-

pad—grudzień 1917), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” t. VI, 1967, s. 138—159; L. Grot, *Prasa polska o Rewolucji Październikowej w Rosji (7 listopada 1917 — 11 listopada 1918)*, „Najnowsze Dzieje Polski” t. XII, 1967, s. 53—65; P. Hauser, *Taktyka rewolucyjna Lenina w opinii polskiej prasy poznańskiej w okresie marzec 1917 — styczeń 1918*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu” (j.w.), s. 203—211; *Rewolucja Październikowa w opinii prasy polskiej, (7 listopada 1917 — 7 lutego 1918)*, oprac. T. Sierocki, L. Smosarski, „Z Pola Walki” nr 3, 1967, s. 151—212.

¹⁰² H. Malinowski, *Kształtowanie się programu rolnego KPRP między I Zjazdem a III Konferencją Partyjną (1918—1922)*, „Z Pola Walki” nr 1, 1960, s. 58—79; tenże, *Program i polityka rolna KPRP 1918—1923*, Warszawa 1964, s. 347.

¹⁰³ Tak np. autor zwrócił uwagę na fakt, iż Lenin przestrzegał komunistów polskich w liście z 19 września 1921 przed zbyt ostrą taktyką, ale jednocześnie uważał, iż rewolucja w Polsce jest bliska; jeden z ówczesnych przywódców KPRP — E. Brand, uznał (i dodajmy od siebie: miał rację), że Lenin, nie obserwujący z bliska sytuacji w Polsce, przeceniał rozmach walk rewolucyjnych.

¹⁰⁴ H. Ślabeek, *U źródeł polityki rolnej PPR*, „Z Pola Walki” nr 2, 1964, s. 63—97. Por. tenże, *Socjaliści polscy wobec doświadczeń rosyjskiej rewolucji agrarnej (1917—1919)*, tamże nr 3, 1967, s. 643—665; tenże, *Polityka agrarna PPR (Geneza i realizacja)*, Warszawa 1967, s. 598, 2 nfb. (w szczególności s. 36—71).

¹⁰⁵ B. Gałęski, *J. Ryng o społeczno-ekonomicznej strukturze wsi polskiej*, [w:] *Lenin a kwestia agrarna w kapitalizmie i socjalizmie*, s. 349—371.

¹⁰⁶ H. Malinowski, *Walka o leninowski program rolny w Międzynarodówce Komunistycznej (1919—1923)*, „Z Pola Walki” nr 1, 1962, s. 20—43.

¹⁰⁷ H. Ślabeek, *Lenin a ewolucja programu agrarnego KPP*, [w:] *Lenin a kwestia agrarna w kapitalizmie i socjalizmie*, Warszawa 1967, s. 295—347. Rozprawa H. Ślabeeka mówi również o ewolucji programu agrarnego w KPP.

¹⁰⁸ S. Ignar, *Leninowski plan spółdzielczy a polityka rolna PPR*, tamże, s. 373—402.

¹⁰⁹ B. Strużek, *Leninowski plan spółdzielczy a budownictwo socjalizmu na wsi*, tamże, s. 453—472.

¹¹⁰ M. Waldenberg, *Przedrewolucyjna wizja państwa socjalistycznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Seria Historyczna nr 20, 1967, s. 177—206.

¹¹¹ W. Namiołkiewicz, *Strategia rewolucji z perspektywy historycznej*, Warszawa 1967, s. 203; tenże, *Myśl polityczna marksizmu a rewizjonizm*, Warszawa 1969, s. 292, 4 nfb.

kresu metodologii, poświęcone przez historyków polskich Leninowi. Tu możemy je tylko zasynalizować.

C. Bobińska w 1960 r. wygłosiła referat „Lenin w procesie dziejowym”¹¹². Podkreśliła antyfatalizm rosyjskiego marksisty, alternatywność procesu dziejowego, stąd znaczenie czynnika subiektywnego (roli grup społecznych i świadomości) etc. O historyzmie w twórczości Lenina wypowiedział się J. Bańka¹¹³.

Dokonane przez nas — na pewno niekompletne — zestawienie pozwala wysnuć optymistyczne wnioski. Postacią, działalnością i myślą Lenina zajmują się historycy polscy od lat z górą dwudziestu. Zwłaszcza jego pobyt w Polsce, kontakty z wielu Polakami i stosunek do spraw polskich badano wielokrotnie — i nie bez powodzenia. Także — rolę Lenina w jego stosunkach z Polską w latach 1919—1920. Oceny, kryteria i metody badawcze wielkiego marksisty stosuje u nas wielu badaczy i to od dawna, a nadto istnieją specjalne odrębne prace poświęcone i poszczególnym aspektom leninizmu, i leninowskiej metodologii w zakresie historii. Oczywiście, na mapie badań jest jeszcze wiele białych plam, a sprawy metodologii są sporne. Tym bardziej, że wobec leninowskiej — tak ściśle spójonej z całą jego ideologią — nie można pozostać obojętnym. Dlatego walka wokół niej będzie trwać.

¹¹² C. Bobińska, *Lenin o procesie dziejowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” nr 7, s. 25—33. Inny wariant tegoż: *O leninowskiej historiozofii i pewnych rodzimych potrzebach*, KH nr 3, 1960, s. 611—633.

¹¹³ J. Bańka, *Problemy historyzmu w twórczości Lenina*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” (j. w.), op. cit., s. 281—289.